

РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.77

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2025-2-07>

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ДОВКІЛЛЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС: У ПОШУКАХ ТОЧОК ДОТИКУ¹

Дудоров О. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-4860-0681
o.o.dudorov@gmail.com*

Мовчан Р. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0003-2074-8895
romantov1984@gmail.com*

Ключові слова: кримінальні
правопорушення проти
довкілля, екоцид,
диференціація кримінальної
відповідальності, джерела
кримінального права,
європейське кримінальне
право, кваліфікуючі ознаки,
санкції, покарання.

Статтю присвячено визначенню перспектив імплементації Директиви (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права, яка заміняє Директиви 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС (Директива), у кримінальне законодавство України в частині диференціації кримінальної відповідальності за посягання на довкілля. Здійснено порівняльний аналіз відповідних положень цього новітнього міжнародно-правового акта, чинного Кримінального кодексу України (КК України) та проєкту нового Кримінального кодексу України (проєкт КК).

Розглянуто поняття диференціації кримінальної відповідальності за кримінальним правом України та висвітлено положення Директиви, які змістовно покликані забезпечити таку диференціацію для тих, хто вчиняє посягання на довкілля.

Показано, що директивне поняття кваліфікованих злочинів знайшло загалом адекватне відбиття у межах розділу VIII Особливої частини КК України. Піддано критиці підхід розробників проєкту КК, які пропонують формалізувати показники довгострокової та масштабної шкоди довкіллю як одного з різновидів тяжкої шкоди та ознак складів злочинів проти безпеки довкілля й екоциду. Водночас підтримано підхід робочої групи в частині сприйняття директивних положень як щодо обтяжуючих, так і пом'якшуючих обставин.

¹ Статтю підготовлено в межах виконання проєкту Національного фонду досліджень України 0122U000803 «Підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля в Україні: теоретико-прикладні засади».

Проаналізовано положення Директиви, присвячені побудові санкцій, які мають застосовуватись за вчинення екологічних злочинів. Доведено, що сприйняття цих положень зобов'язує до перегляду санкцій, закріплених у КК України і передбачених як за кваліфіковане умисне забруднення природних ресурсів та незаконне поводження з небезпечними речовинами, що спричинили смерть людини та масштабну і незворотну екологічну шкоду, так і за некваліфіковані прояви відповідних умисних діянь. Аргументовано, що проект КК так само потребує доопрацювання в частині підвищення максимального строку позбавлення волі, встановленого за вчинення некваліфікованих проявів забруднення довкілля, незаконного поводження з відходами або вторинною сировиною, небезпечною для довкілля речовиною, інвазивними чужорідними біологічними видами. Висловлено думку про те, що виконання директивної настанови щодо підвищення ефективності судового переслідування та винесення вироків за екологічні злочини знаходиться не стільки у законодавчій, скільки у правозастосовній площині, потребуючи перегляду сформованих у судовій практиці України підходів щодо караності кримінальних правопорушень проти довкілля.

DIFFERENTIATION OF CRIMINAL LIABILITY FOR OFFENSES AGAINST THE ENVIRONMENT UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE AND THE EU: IN SEARCH OF COMMON GROUND

Dudorov O. O.

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Criminal Policy and Criminal Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4860-0681
o.o.dudorov@gmail.com*

Movchan R. O.

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Constitutional, International and Criminal Law
Vasyl Stus Donetsk National University
600-richchia str., 21, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2074-8895
romanmov1984@gmail.com*

Key words: *environmental offenses, ecocide, differentiation of criminal liability, sources of criminal law, European criminal law, qualifying elements, sanctions, punishment.*

The article focuses on exploring the prospects for implementing EU Directive 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law, which replaces Directives 2008/99/EU and 2009/123/EU (the Directive), into Ukrainian criminal legislation, specifically in terms of differentiating criminal liability for environmental offenses. A comparative analysis is carried out between relevant provisions of the new international legal instrument, the current Criminal Code of Ukraine (CC of Ukraine), and the draft of the new Criminal Code (draft CC).

The concept of differentiation of criminal liability under Ukrainian criminal law is examined, and the Directive's provisions aimed at ensuring such differentiation for perpetrators of environmental offenses are analyzed. The study finds that the Directive's notion of «qualified offenses» is, to a large extent, adequately reflected in Chapter VIII of the Special Part of the CC of Ukraine.

At the same time, the approach of the drafters of the new CC – who propose to formalize the indicators of long-term and large-scale environmental harm as a form of serious damage and as elements of offenses against environmental safety and ecocide – is critically assessed. Conversely, the draft's reception of Directive-based aggravating and mitigating circumstances is supported.

The article examines the Directive's provisions on sanctions for environmental crimes. It has been proven that implementing these standards necessitates revisiting existing penalties under the CC of Ukraine, both for qualified offenses such as deliberate pollution or mishandling of hazardous substances resulting in death or irreversible environmental damage, and for unqualified offenses of the similar nature. The need for improving the draft CC is also highlighted, particularly in increasing the maximum term of imprisonment for unqualified forms of pollution, illegal waste management, handling of hazardous materials, or introduction of invasive alien species.

The study asserts that improving the prosecution and adjudication of environmental crimes, as required by the Directive, depends less on legislative change and more on reforming Ukraine's judicial practice, especially regarding the application of penalties for environmental criminal offenses.

Вступ. Екологічні проблеми сьогодення набули без перебільшення глобального і системного характеру. Зміна клімату, знищення озонового шару, ерозія ґрунтів, випадіння кислотних дощів, зниження якості біоресурсів, збільшення кількості викидів та відходів, споживання генно-модифікованих продуктів, чимало інших подібних негативних факторів, ставши стійкими, поширеними і масштабними процесами, є одними з найбільших викликів для сталого розвитку людства. Зважаючи на це, не повинен дивувати той факт, що останніми десятиліттями міжнародна спільнота значно активізувала діяльність, спрямовану на протидію згаданим викликам і захист навколишнього природного середовища. При цьому загально визнаним є той факт, що лідером у боротьбі проти змін клімату та у впровадженні низьковуглецевої, високотехнологічної, ресурсозберігаючої економіки стали країни Європейського Союзу (далі – ЄС). Так, визначена Європейською комісією наприкінці 2019 р. стратегія у формі Європейської зеленої угоди ставить найамбітізніші цілі в контексті сталого розвитку ЄС, зокрема щодо перетворення Європи до 2050 р. на перший кліматично нейтральний континент (із нульовим сумарним викидом парникових газів) [1, с. 26].

Попри ефективність вжитих в ЄС екологічних заходів, ще у Директиві ЄС 2008/99/ЄС із застосування кримінального права для захисту навколишнього середовища зазначалося, що, з одного боку, ефективний захист довкілля може бути досягнутий лише за наявності дієвого механізму його кримінально-правової охорони, а, з іншого, визнавалась низька результативність такого механізму, яка пояснювалась з-поміж іншого від-

сутністю узгодженої політики щодо цього. Для розв'язання вказаної проблеми у 2024 р. було ухвалено новий стратегічний документ – Директиву (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права, яка замінює Директиву 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС [2] (далі – Директива (ЄС) 2024/1203). У цьому документі прямо зазначається, що він адресований державам-членам ЄС, які повинні ввести в дію закони, підзаконні акти та адміністративні положення, необхідні для його виконання, не пізніше 21 травня 2026 р. (ч. 1 ст. 28, ст. 30). Водночас слід зауважити, що вже сьогодні не менш уважно приписи Директиви (ЄС) 2024/1203 мають вивчатись і в тих країнах, які поки що лише декларують євроінтеграційні прагнення. Адже добре відомо, що впровадження *acquis communautaire*, частиною якою стала згадана Директива, у національні правові системи є однією з необхідних умов завершення процесу приєднання країни до ЄС.

Сказане повною мірою стосується й України, яка в 2022 р. отримала офіційний статус кандидата на членство в ЄС, з якою у 2023 р. було розпочато переговори про вступ до ЄС, та яка неухильно продовжує закріплений в Основному Законі держави проєвропейський курс, попри широкомасштабну агресію з боку РФ. При цьому положення Директиви (ЄС) 2024/1203 мають братись до уваги не лише парламентаріями при вдосконаленні чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України), а й робочою групою з питань реформування кримінального права, яка завершує підготовку проєкту нового Кримінального кодексу

України (далі – проєкт КК). Постає питання, яких змін потребує чинне та проєктоване національне кримінальне законодавство у зв'язку з ухваленням Директиви (ЄС) 2024/1203. Тим більше, що, як слушно зазначається в юридичній літературі, пропозиції *de lege ferenda*, які ґрунтуються на цій Директиві, потребують узгодження в контексті принципів юридичної визначеності, передбачуваності, пропорційності, презумпції невинуватості тощо. До того ж держава залишає за собою право приймати рішення щодо криміналізації певного діяння, засобів реагування на нього і редакції самої кримінально-правової норми згідно з принципом субсидіарності [3, с. 277–278].

Серед представників вітчизняної кримінально-правової науки найбільш вагомий внесок у розроблення обраної проблематики зробили такі науковці, як О. Бринзанська, К. Задоя, Г. Логвинський, Н. Орловська, Д. Росохата, Т. Сироїд, Л. Тимофєєва, Ю. Турлова, Ю. Фідря. Однак складність і прогресивність Директиви (ЄС) 2024/1203 як новітнього міжнародно-правового акта спонукають продовжити фаховий аналіз його положень. Крім того, на сьогодні бракує комплексних досліджень, присвячених питанням приведення КК України і проєкту КК у відповідність до положень Директиви (ЄС) 2024/1203.

На сторінках європейської юридичної літератури зазначається, що порівняно з Директивою 2008/99/ЄС аналізований документ передбачає запровадження таких основних нововведень: розширення кола екологічних правопорушень; конкретне визначення поняття протиправності, включаючи поведінку, здійснену в умовах авторизації, якщо вона була отримана у спосіб шахрайства, корупції, вимагання чи примусу; караність замахів на певні злочини; запровадження конкретних кримінальних санкцій, які б мали ефективний стримувальний ефект; наявність конкретних обставин, які обтяжують і пом'якшують відповідальність; деклароване підвищення ефективності розкриття, розслідування, переслідування й ухвалення судових рішень [4]. Загалом погоджуючись із викладеною думкою, водночас вважаємо за доцільне скоротити наведений розгалужений список, виділивши у межах Директиви (ЄС) 2024/1203 три передбачені нею основні групи мінімальних правил (стандартів) у сфері кримінально-правової охорони довкілля. Йдеться про вимоги щодо: 1) криміналізації певних різновидів посягань на довкілля; 2) конструювання основних та кваліфікованих складів таких посягань; 3) побудова санкцій відповідних кримінально-правових норм і реалізація кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень проти довкілля.

З огляду на об'ємність, складність і багатоаспектність Директиви (ЄС) 2024/1203, **метою** про-

понованої статті є аналіз її положень і визначення перспектив імплементації цього документа в кримінальне законодавство України саме і тільки в частині диференціації кримінальної відповідальності за посягання на довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Перед тим, як приступити до заявленого аналізу положень Директиви (ЄС) 2024/1203, слід зазначити, що диференціація кримінальної відповідальності у вітчизняній юридичній літературі традиційно визначається як здійснювана законодавцем градація (розчленування) державного примусу у формі заходів кримінальної відповідальності. Н. Антонюк під диференціацією кримінальної відповідальності пропонує розуміти здійснювану законодавцем з метою реалізації його уявлень про принцип справедливості варіативну оцінку кримінальних правопорушень, які є видами одного і того ж базового (загального) посягання, залежно від характеру і типового ступеня суспільної небезпечності вчиненого, характеристик особи винного, результатом якої є закріплення у Загальній та Особливій частинах КК України диференціюючих положень, що визначають різні форми потенційного обмежувального впливу на особу [5, с. 170, 488]. Наведене визначення, попри його загальну прийнятність, потребує уточнень: з одного боку, воно є зашироким, бо охоплює диференціацію відмінних від кримінальної відповідальності заходів кримінально-правового впливу, які можуть застосовуватись до тих, хто вчиняє кримінальне правопорушення; з іншого, є завузким, бо (за рахунок вказівки на кримінальні правопорушення, які є видами одного і того ж базового посягання) фактично виключає диференціацію кримінальної відповідальності на рівні Загальної частини КК України. Диференціація кримінальної відповідальності може набувати вигляду виділення із загальної спеціальних кримінально-правових норм, виокремлення привілейованих, кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, побудови складених складів кримінальних правопорушень, внесення до норм Загальної частини КК України змін, які враховуються судом при призначенні винному покарання, тощо. При цьому панівна теоретична позиція полягає в тому, що суд, визначаючи у вирокі стосовно винуватої особи міру державного примусу (наприклад, обираючи вид і розмір покарання), здійснює не диференціацію, а індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Тобто диференціація кримінальної відповідальності є прерогативою законодавця, тоді як її індивідуалізація – справа правозастосувача (суду) [6, с. 21].

У п. 21 Преамбули Директиви (ЄС) 2024/1203 зазначається, що перелічені в ній умисні кримінальні правопорушення можуть призвести

до катастрофічних наслідків, зокрема масового забруднення, промислової аварії із серйозним впливом на навколишнє середовище або масштабних лісових пожеж. Аналізований документ вперше запроваджує в офіційний обіг поняття кваліфікованих злочинів (ч. 3 ст. 3). Ідеться про правопорушення, що, зокрема, спричиняють знищення або масштабну та істотну шкоду, яка є незворотною або тривалою, або широкомасштабну та значну шкоду якості повітря, ґрунту чи води, яка є або незворотною, або довготривалою [2]. Відповідно до супровідних пояснень до Директиви (ЄС) 2024/1203 кваліфіковані види екологічних деліктів можуть охоплювати дії, подібні до екоциду, вже передбаченого законодавством деяких держав-членів ЄС, і катастрофічними наслідками на кшталт масштабного забруднення або великих лісових пожеж.

Відповідні вимоги знайшли загалом належне відбиття у КК України, у межах розділу VIII Особливої частини якого посилено відповідальність за кримінальні правопорушення проти довкілля, які, зокрема, спричинили: інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 3 ст. 239¹, ч. 4 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 245, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 253) або тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 239², ч. 4 ст. 246, ч. 4 ст. 254); масову загибель об'єктів тваринного чи (і) рослинного світу (ч. 3 ст. 239¹, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243) або масову загибель тварин (ч. 2 ст. 245); екологічну катастрофу (ч. 2 ст. 253); вчинені на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ) (ч. 3 ст. 240, ч. 2 ст. 240¹), або у заповідниках або на територіях чи об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах (ч. 3 ст. 246).

Принагідно зазначимо, що непоодиноким використання у тексті Директиви (ЄС) 2024/1203 оцінних понять (зокрема, згаданих вище зворотів, які характеризують кваліфіковані злочини) слугує зайвим аргументом на користь звернення до невизначеного нормативного контенту при законодавчому описанні кримінальних правопорушень проти довкілля. Складно не погодитись із З. Загінєй-Заболотенко у тому, що прояв невизначеності у тексті кримінального закону може бути й позитивним, коли відносна невизначеність кримінально-правового припису використовується цілеспрямовано як своєрідний прийом нормотворчої техніки, що дає змогу кримінально-правовій нормі бути гнучкою і знизити рівень невизначеності кримінально-правового регулювання [7, с. 78].

У Загальній частині проєкту КК закріплено універсальне положення про те, що одним із різновидів тяжкої шкоди визнається завдання шкоди довкіл्लю у виді довгострокової або масштабної шкоди (п. 6 ч. 1 ст. 2.5.5). При цьому відповідальність за переважну більшість злочинів проти без-

пеки довкілля (розділ 5.3) розробники проєкту КК пов'язують із заподіянням або тяжкої майнової шкоди, або тяжкої шкоди довкіл्लю [8]. Загалом створюється враження, що із виконанням розглядуваної директивної настанови в проєкті КК усе гаразд. Проблема, однак, полягає у тому, що його розробники воліють позбавити відповідні ознаки статусу оцінних. Під довгостроковою пропонується розуміти шкоду довкіл्लю у виді масової загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу або радіаційного чи хімічного забруднення, за якої повернення пошкоджених природних ресурсів до їх попереднього стану може відбутися не раніше, ніж через рік, а під масштабною – таку шкоду довкіл्लю, яка має місце на площі понад сто квадратних кілометрів або понад десять кубічних кілометрів, поєднану з тяжкою майновою шкодою (пункти 11, 25 ч. 1 ст. 1.1.1 проєкту КК). Своєю чергою, тяжкою визнаватиметься майнова шкода, яка більше ніж у 5 000 разів перевищує розмір розрахункової одиниці (п. 4 ч. 1 ст. 1.1.4 проєкту КК) [8].

Прагнення конкретизувати (через певні кількісні показники) параметри довгострокої та масштабної шкоди як ознак злочинів проти безпеки довкілля, а також екоциду сприймається неоднозначно. З одного боку, така конкретизація зумовлена схвальним прагненням робочої групи спростити застосування відповідних статей потенційного кримінального закону; з іншого, не може не виникати сумнів у соціальній обумовленості наведених у проєкті КК показників (показово, наприклад, що у його попередніх версіях майнова шкода визнавалась тяжкою, якщо вона перевищує розмір розрахункової одиниці більше ніж у 10 000 разів). Складно також простежити логіку у «пов'язуванні» певної площі як показника масштабності шкоди до тяжкості майнової шкоди, адже очевидно, що кореляції між цими показниками може і не бути. На користь недоцільності пропонованої робочою групою конкретизації згаданих ознак наведемо міркування О. Бринзанської про те, що в актах міжнародного права заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу характеризується сукупністю таких ознак, як «широкомасштабна», «довготривала» та «серйозна», проте ці ознаки є оцінними, і жодне джерело міжнародного права не містить критеріїв їх визначення. З огляду на фахові напрацювання, ознаку широкомасштабності можна розкрити як нанесення шкоди території, яка охоплює щонайменше декілька сотень квадратних кілометрів, а ознаку довготривалості – як збереження наслідків шкоди строком на 10–30 років. Однак таке розуміння зазначених ознак, пише згадана дослідниця, є дискусійним і недостатньо апробованим у міжнародній практиці [9, с. 531].

Крім зазначених вище, у Директиві (ЄС) 2024/1203 фігурують і деякі інші обставини, які підвищують небезпечність екологічних кримінальних правопорушень. Так, у п. 28 Преамбули вказується на те, що: 1) необхідно звертати належну увагу на причетність до посягань на довкілля організованих злочинних груп; 2) кримінальне провадження щодо екологічних злочинів має стосуватися питань, пов'язаних із корупцією, відмиванням грошей, кіберзлочинністю та шахрайством з документами, а у зв'язку з підприємницькою діяльністю – наміром зловмисника максимізувати прибуток або заощадити витрати; 3) особливе занепокоєння викликає те, що деякі екологічні злочини вчиняються з толерантністю або активною підтримкою компетентних адміністрацій або посадових осіб, які виконують свої державні функції. У деяких випадках це може навіть набувати форми корупції [2].

У розвиток наведених приписів у ст. 8 Директиви (ЄС) 2024/1203 її розробники навели приблизний перелік обставин, які відповідно до національного законодавства могли б розглядатись як обтяжуючі: 1) злочин спричинив знищення або незворотну чи довгострокову значну шкоду екосистемі (тісно пов'язано з описаною вище вимогою, про яку йшлося у п. 21 Преамбули); 2) правопорушення було вчинено в рамках злочинної організації; 3) злочин пов'язаний з використанням фальшивих або підроблених документів; 4) злочин вчинено службовою особою при виконанні нею своїх функцій; 5) злочинця вже було засуджено остаточним вироком за злочини того ж характеру; 6) правопорушення принесло або могло принести значні фінансові вигоди або призвело до уникнення значних витрат (прямо чи опосередковано), якщо такі вигоди чи витрати можуть бути визначені; 7) злочинець знищив докази або залякав свідків чи скаржників; 8) правопорушення було скоєно на території, яка класифікується як особлива природоохоронна територія згідно зі ст. 4(1) або (2) Директиви 2009/147/ЄС, або на території, визначеній як особлива природоохоронна територія згідно зі ст. 4(4) Директиви 92/43/ЄЕС, або на території, включеній до списку об'єктів, що мають значення для Співтовариства відповідно до ст. 4(2) Директиви 92/43/ЄЕК [2]. Цікаво, що, хоч у ст. 8 Директиви (ЄС) 2024/1203 використовується формулювання «могли б», у п. 1 Преамбули цього ж документа міститься імперативна вимога стосовно того, що держави-члени повинні забезпечити, щоб щонайменше одна з передбачених Директивою обтяжуючих та пом'якшуючих (про них йтиметься нижче) обставин була визначена як обтяжуюча чи пом'якшуюча обставина відповідно до застосовних норм в їх правових системах.

Проаналізувавши чинний КК України, можемо констатувати, що у ньому кваліфікуюче значення надано частині обставин, перерахованих у ст. 8 Директиви (ЄС) 2024/1203, що здійснено у спосіб посилення кримінальної відповідальності за окремі делікти проти довкілля, вчинені:

- на територіях чи об'єктах ПЗФ (ч. 3 ст. 240, ч. 2 ст. 240¹), або у заповідниках або на територіях чи об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах (ч. 3 ст. 246);

- повторно (ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239¹, ч. 2 ст. 239², ч. 3 ст. 240, ч. 2 ст. 240¹, ч. 2 ст. 246, ч. 3 ст. 254) або особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене статтею (ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 249);

- за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 239¹, ч. 2 ст. 239², ч. 2 ст. 246, ч. 2 ст. 248, ч. 3 ст. 254);

- службовою особою з використанням службового становища (ч. 3 ст. 240¹, ч. 2 ст. 248).

Щоправда, якщо уважно вивчити цей список кваліфікованих складів кримінальних правопорушень проти довкілля, то стає зрозумілим, що всі вони стосуються тих посягань, які не перебували у фокусі уваги розробників Директиви (ЄС) 2024/1203 і пов'язані з незаконним заволодінням або знищенням (пошкодженням) окремих видів природних ресурсів. У проєкті КК норми про більшість із цих посягань консолідовано у межах поміщеного до книги 6 «Кримінальні правопорушення проти економіки» розділу 6.5 «Кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів». Натомість у Директиві (ЄС) 2024/1203 основна увага звертається на діяння, які за термінологією проєкту КК (його розділ 5.3) умовно можна вважати такими, що посягають на безпеку довкілля, і до яких, наприклад, Т. Сироїд включила «діяння, що полягають у злочинному забрудненні довкілля» [10, с. 340]. У КК України відповідальність за деякі з цих діянь передбачена статтями 239, 241–243. Для всіх цих кримінально-правових заборон спільним є те, що в жодній із них не надається кваліфікуючого значення бодай одній (уточнимо – крім масштабної, незворотної чи довгострокової шкоди довкіл्लю) із численних обставин, які, на думку розробників Директиви (ЄС) 2024/1203, підвищують небезпеку посягань на довкілля (вчинення злочинною організацією, службовою особою при виконанні нею своїх функцій, спеціальний рецидив, отримання значних фінансових вигод, спеціальний статус територій, на який вчиняється посягання). До речі, ще в 2020 р. у контексті кримінально-правової характеристики земельних деліктів «екологічної» спрямованості на вказаний недолік чинного кримінального законодавства звертав увагу один з авторів цих рядків, пропонуючи посилити

відповідальність за прояви вказаних діянь, вчинені щодо особливо цінних земель та службовою особою з використанням службового становища або повноважень, а також при спричиненні значної та тяжкої шкоди [11, с. 893].

З іншого боку, в контексті врахування директивних настанов ледь не візирцевими можуть уважатися положення проєкту КК, в якому ознаками, які підвищують на один ступінь тяжкість злочинів, передбачених згаданим розділом 5.3 «Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля», є, зокрема, вчинення умисного злочину: у складі простої групи; з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; на територіях чи об'єктах, що належать до ПЗФ України, чи інших територіях, що знаходяться під особливою охороною держави; в місцевостях, оголошених зоною надзвичайної екологічної ситуації [8]. Підвищена ж небезпечність відмічених у Директиві (ЄС) 2024/1203 екологічних кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням винним підроблених документів, або випадків, коли злочинець знищив докази або залякав свідків чи скаржників, цілком може бути врахована за допомогою застосування норм, поміщених до інших глав (розділів) Спеціальної частини проєкту КК. Той же факт, що правопорушення принесло або могло принести значні фінансові вигоди або призвело до уникнення значних витрат, може вплинути на індивідуалізацію покарання, адже, як зазначено у п. 41 Преамбули Директиви (ЄС) 2024/1203, у будь-якому випадку суд має залишатися вільним вирішувати питання про збільшення чи зменшення розміру санкції, беручи до уваги конкретні обставини кожної окремої справи.

У проєкті КК могла б бути врахована і рекомендація Директиви (ЄС) 2024/1203 щодо посилення кримінальної відповідальності за діяння, вчинене особою, яка вже була засуджена за вчинення такого самого чи однорідного кримінального правопорушення. Щоправда, такий крок суперечив би одному із концептуальних нововведень проєкту КК – це відмова від такої форми множинності кримінальних правопорушень, як повторність.

Крім обтяжуючих, Директива (ЄС) 2024/1203 закріплює перелік пом'якшуючих обставин. Зокрема, в її ст. 8 зазначається, що держави-члени вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб у зв'язку з відповідними правопорушеннями одна або більше з таких обставин відповідно до національного законодавства могли розглядатися як пом'якшуючі: 1) злочинець відновлює навколишнє середовище до його попереднього стану, якщо таке відновлення не є обов'язком відповідно до Директиви 2004/35/ЄС, або до початку

кримінального розслідування вживає заходів для мінімізації впливу збитку і ступеня пошкодження або для усунення збитку; 2) злочинець надає адміністративним або судовим органам інформацію, яку вони не могли б отримати інакше та яка допомагає їм або встановити чи притягнути до кримінальної відповідальності інших винних осіб, або знайти докази [2].

Ні в чинному, ні в проєктованому кримінальному законодавстві України не міститься спеціальних норм, які б покладали на суд обов'язок врахування зазначених вище обставин саме при вчиненні посягань на довкілля. Однак відповідні обставини цілком можуть розцінюватися як такі «загальні» (у сенсі передбачені Загальною частиною) пом'якшуючі обставини, як активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення та добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України, у проєкті КК – сприяння розкриттю чи розслідуванню кримінального правопорушення, викриттю його учасників і добровільне здійснення реституції та компенсації (п. 2 та п. 5 ч. 1 ст. 3.3.2)).

Директива (ЄС) 2024/1203 буквально «пронизана» численними положеннями, які стосуються санкцій кримінально-правових норм. Наприклад, вже у Преамбулі цього документа зазначається, що: існуючі природоохоронні норми мають підкріплюватися наявністю ефективних, пропорційних і стримувальних кримінальних санкцій, які відповідають тяжкості правопорушень і можуть краще відображати громадське несхвалення, ніж застосування адміністративних санкцій (п. 4); санкції мають бути суворішими (п. 5); держави-члени повинні гармонізувати типи і рівні санкцій (п. 6); велику роль мають відігравати допоміжні санкції, особливо щодо юридичних осіб (п. 31 п. 32) [2].

Європейські дослідники відмічають, що побудова репресивної структури для покарання за шкоду, завдану навколишньому середовищу, неспівмірно розпочалася вже з набуттям чинності Директивою № 2008/99/ЄС. Однак передбачені цим документом приписи вимагали від держав-членів лише передбачити кримінальні санкції, які були б ефективними, пропорційними і стримувальними. Зрештою розпливчастий характер цього положення перешкодив різним державам-членам впровадити достатньо ефективні та стримувальні санкції у своє національне законодавство [12]. Тому Директива ЄС 2024/1203 не лише розширює кількість посягань на навколишнє середовище, які мають бути криміналізовані у законодавстві країн-членів, а й запроваджує конкретні типи та рівні кримінальних покарань, які чітко визначені і розкриваються у ст. 5 «Санкції для фізичних осіб».

Проаналізувавши ці санкції, варто погодитись із висновком І. Фідрі про те, що Директива (ЄС) 2024/1203 істотно посирила покарання за екологічні кримінальні правопорушення та диференціювала строки позбавлення волі для фізичних осіб залежно від тяжкості вчиненого діяння та його наслідків, що може свідчити про рішучість європейських законодавців у боротьбі із забрудненням та деградацією довкілля та має призвести до його посиленого захисту [13, с. 440]. Зроблений висновок, зокрема, впливає з положень ч. 2 ст. 5 Директиви (ЄС) 2024/1203, в якій вказується на те, що держави-члени вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб: 1) злочини, передбачені ст. 3(2)(a)–(d) і (f), (j), (k), (l) і (s), каралися максимальним строком позбавлення волі на строк не менше 10 років, якщо вони спричинили смерть людини; 2) злочини, передбачені ст. 3(3), – не менше 8 років; 3) злочини, передбачені ст. 3(4), де цей пункт посилається на ст. 3(2)(a)–(d) і (f), (j), (k) і (l), – не менше 5 років, якщо вони спричинили смерть людини; 4) правопорушення, які підпадають під дію ст. 3(2)(a)–(l) і (p), (s) і (t), – не менше 5 років; 5) злочини, які підпадають під дію ст. 3(2)(m), (n), (o), (q) і (s), – не менше 3 років [2]. До речі, окремі європейські дослідники висловлюють занепокоєння з приводу того, що покарання для фізичних осіб за більшість злочинів, пов'язаних із біорізноманіттям, є набагато нижчими за санкції, передбачені за забруднення. Це свідчить про чітке антропоцентричне спрямування Директиви (ЄС) 2024/1203 і суперечить різноманітним міжнародним документам (багато з них схвалено або ратифіковано ЄС), які визнають серйозність і терміновість глобальної кризи біорізноманіття і клімату [14].

Дослідивши санкції, передбачені релевантними нормами чинного та проєктованого кримінального законодавства України, можемо констатувати, що багато з них зазначеним директивним вимогам не відповідають, через що потребують перегляду в бік їх посилення. Передусім це стосується санкцій, передбачених: а) як за кваліфіковане умисне забруднення природних ресурсів та незаконне поводження з небезпечними речовинами, що спричинили смерть людини та масштабну і незворотну екологічну шкоду, за які в КК України як найбільш суворе покарання передбачено позбавлення волі на строк лише до 5 років (частини другі статей 239, 241–243) – за встановлених Директивою (ЄС) 2024/1203 10 і 8 роках, відповідно; б) так і за некваліфіковані прояви відповідних умисних діянь, за які норми КК України (їх частини перші) взагалі не передбачають покарання у виді позбавлення волі, тоді як Директива (ЄС) 2024/1203 вимагає, щоб вони (діяння) каралися позбавленням волі на строк не менше 5 років.

Попри те, що за вчинення відповідних екологічних деліктів у проєкті КК передбачено значно суворіші покарання, і його санкції мають зазнати змін для приведення їх у відповідність до положень Директиви (ЄС) 2024/1203. З-поміж іншого йдеться про необхідність підвищення максимального строку позбавлення волі, встановленого за вчинення некваліфікованих проявів забруднення довкілля, незаконного поводження з відходами або вторинною сировиною, небезпечною для довкілля речовиною, інвазивними чужорідними біологічними видами, до передбачених Директивою 5 та 3 років, відповідно.

Водночас у Директиві (ЄС) 2024/1203 вказується на необхідність розглянути можливість запровадження державами-членами санкцій або заходів, які є альтернативою ув'язненню, щоб сприяти відновленню навколишнього середовища (п. 39 Преамбули). Свого часу подібні міркування виловлювались авторами цих рядків, які вказували на те, що прагнення посилити кримінальну відповідальність за певні діяння за допомогою закріплення позбавлення волі на певний строк як єдиного виду покарання може призвести до зворотного ефекту, який спостерігається і сьогодні, коли замість «реального» відбування покарання чи не всі засуджені звільняються від призначеного покарання у виді позбавлення волі на певний строк (те саме стосується й обмеження волі). Зважаючи на це, поряд із позбавленням волі на певний строк у відповідних санкціях нами пропонується вказати і на альтернативний основний вид покарання у виді штрафу, що потенційно має дати змогу реалізовувати на практиці принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності, зокрема з урахуванням характеру заподіяних наслідків [15, с. 92–125].

Пропонуючи передбачити штраф як альтернативне до позбавлення волі покарання, ми водночас констатували очевидність того, що задля покращення ситуації з кримінально-правовою охороною довкілля в Україні необхідно переглянути в бік істотного збільшення наявних та визначених в неоподатковуваних мінімумах доходів громадян (далі – НМДГ) розміри штрафів, від яких надалі варто відштовхуватися під час конструювання санкцій, передбачених за вчинення кваліфікованих складів [15, с. 92–125]. Вважаємо, що ця пропозиція корелюється з передбаченою Директивою (ЄС) 2024/1203 рекомендацією державам-членам регулярно переглядати розміри штрафів, встановлені як фіксовані суми, з огляду на рівень інфляції та інші коливання грошової вартості відповідно до процедур, викладених у національному законодавстві. Іншим способом вирішення позначеної проблеми, застосування якого зніме необхідність регулярного перегляду відповідних штрафів,

є зміна підходу до визначення НМДГ (або іншого подібного показника), коли він буде не фіксованим, як це має місце на сьогодні у частині призначення штрафів як покарань, а «прив'язаним» до показника прожиткового мінімуму працездатних осіб (іншого фінансового параметру, який змінюється щороку або навіть частіше), як це нині передбачено у частині визначення НМДГ для кваліфікації кримінальних правопорушень. Саме таким прогресивним шляхом рухаються розробники проекту КК, які для відповідних цілей послуговуються терміном «розрахункова одиниця», що дорівнює 1/30 розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня року, в якому було вчинене кримінальне правопорушення (ст. 1.1.2) [8].

Директива (ЄС) 2024/1203 передбачає не лише певні мінімальні стандарти щодо санкцій, а й містить адресовану не тільки, а, можливо, і не стільки законодавчій, скільки судовій гілці влади вимогу щодо підвищення ефективності судового переслідування та винесення вироків за екологічні злочини (п. 5 Преамбули).

На жаль, на сьогодні про згадану ефективність в Україні вести мову не доводиться. Наприклад, за результатами аналізу 50 випадково обраних з ЄДРСР вироків, винесених за ч. 4 ст. 246 КК України (передбачає відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, що спричинило тяжкі наслідки), з'ясовано, що за жодним із вироків засуджена особа не відбувала реального покарання у виді позбавлення волі. Замість цього в абсолютній більшості випадків суди: 1) звільняли засуджених від відбування призначеного покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України; 2) усвідомлюючи, що передбачене санкцією покарання (від п'яти до семи років позбавлення волі) не відповідає суспільній небезпеці вчиненого діяння, і водночас не бажаючи звільняти засуджених від відбування покарання, у порядку застосування ст. 69 КК України призначали інші, більш м'які види покарання. Характерно й те, що в усіх вивчених вироків таким «пом'якшеним» видом покарання виступав саме і тільки штраф. Подібну картину ми мали змогу спостерігати і при аналізі 100 перших знайдених у ЄДРСР вироків, постановлених за ч. 2 ст. 246 КК України, де зі 100 % осіб, визнаних винуватими у вчиненні злочину, передбаченого цією кримінально-правовою нормою: 1) жодна особа не була засуджена до реального відбування покарання у виді позбавлення волі; 2) лише дві особи були засуджені до реального відбування покарання у виді обмеження волі; 3) трьом особам із застосуванням ст. 69 КК України було призначено покарання у виді штрафу; 4) усім іншим особам призначалося покарання

у виді позбавлення чи обмеження волі на певний строк, від відбування яких вони звільнялися на підставі ст. 75 КК України. Ситуація із засудженням за ст. 245 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» є ще більш показовою, оскільки можна встановити, що в окремі періоди кількість осіб, які звільнялися від покарання з випробуванням за вчинення цього злочину, становила 100 % від загального числа засуджених (така ситуація спостерігалась у 2014, 2015, 2018 роках) [16, с. 455–456].

Цілком очевидно, що для підвищення ефективності механізму кримінально-правової протидії посяганням на довкілля: а) народні депутати України мають удосконалити санкції відповідних кримінально-правових норм, зокрема за рахунок реалізації пропозицій, сформульованих вище; б) представники вітчизняного суддівського корпусу лише у виняткових випадках (замість характерної для сьогоднішнього масовості цього процесу) мають звільняти винних від відбування реального покарання, передбаченого санкцією тієї чи іншої кримінально-правової норми.

Висновки з дослідження. Директивне поняття кваліфікованих злочинів знайшло загалом адекватне відбиття у КК України, у межах розділу VIII Особливої частини якого посилено відповідальність за кримінальні правопорушення проти довкілля, які, зокрема, спричинили інші тяжкі наслідки або тяжкі наслідки, масову загибель об'єктів тваринного чи (та) рослинного світу або масову загибель тварин, екологічну катастрофу, а так само вчинені на територіях чи об'єктах ПЗФ або у заповідниках або на територіях чи об'єктах ПЗФ, чи в інших особливо охоронюваних лісах.

Непоодиноким використання у тексті Директиви (ЄС) 2024/1203 оцінних понять слугує зайвим аргументом на користь звернення до невизначеного нормативного контенту при законодавчому описанні кримінальних правопорушень проти довкілля. Підхід розробників проекту КК, які пропонують формалізувати показники довгострокової та масштабної шкоди довкіллю як одного з різновидів тяжкої шкоди та ознак злочинів проти безпеки довкілля й екоциду, складно підтримати через притаманну цьому підходу довільність і відсутність апробації вказаних показників шкоди у міжнародній практиці. Водночас у контексті врахування положень Директиви (ЄС) 2024/1203 щодо обтяжуючих обставин заслуговують схвальної оцінки положення проекту КК, в якому ознаками, які підвищують на один ступінь тяжкість злочинів проти безпеки довкілля, пропонується визнавати, зокрема, вчинення умисного злочину у складі простої групи, з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей, на тери-

торіях чи об'єктах, що належать до ПЗФ України, чи інших територіях, що знаходяться під особливою охороною держави, або в місцевостях, оголошених зоною надзвичайної екологічної ситуації.

Положення Директиви (ЄС) 2024/1203 щодо пом'якшуючих обставин знаходять адекватне відбиття як у чинному, так і проєктованому кримінальному законодавстві України у формі загальних (тобто розрахованих не лише на кримінальні правопорушення проти довкілля) положень про активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення та добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (проєктовані аналоги).

Сприйняття положень Директиви (ЄС) 2024/1203 зобов'язує до перегляду санкцій, передбачених як за кваліфіковане умисне забруднення природних ресурсів та незаконне поводження з небезпечними речовинами, що спричинили смерть людини та масштабну і незворотну екологічну шкоду, так і за некваліфіковані прояви відповідних умисних діянь. Проект КК також потребує доопрацювання в частині підвищення

максимального строку позбавлення волі, встановленого за вчинення некваліфікованих проявів забруднення довкілля, незаконного поводження з відходами або вторинною сировиною, небезпечною для довкілля речовиною, інвазивними чужорідними біологічними видами.

Виконання директивної вимоги щодо підвищення ефективності судового переслідування та винесення вироків за екологічні злочини знаходиться не стільки у законодавчій, скільки у правозастосовній площині, потребуючи перегляду сформованих у судовій практиці України підходів щодо караності кримінальних правопорушень проти довкілля.

Здійснений аналіз частини положень Директиви (ЄС) 2024/1203 демонструє той великий обсяг «домашньої роботи», яка має бути кваліфіковано й оперативно виконана українським законодавцем для належної імплементації цього сучасного міжнародно-правового акта. Наука кримінального права покликана забезпечити теоретичне обґрунтування такої законотворчості, що і визначатиме напрям наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екологічна політика та технічне регулювання Європейського Союзу [Електронний ресурс]: навч. посіб. / І.Л. Якименко, О.М. Салавор, Є.Б. Шаповалов. Київ: НУХТ, 2022. 157 с. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/0bd60416-0814-42b9-b33c-7bb4c08c56bd/EU_Environmental_Policy_Textbook_Kyiv_NUFT_2022_Final.pdf (дата звернення: 25.05.2025).
2. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203> (дата звернення: 25.05.2025).
3. Тимофєєва Л.Ю. Кримінальні правопорушення проти довкілля : пропорційність в контексті апроксимації актів Європейського Союзу. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2. С. 260–284. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.315245>.
4. Paulo Farinha Alves, Joana Rosa Baptista and Raquel Freitas. Protection of the environment through criminal law Directive (EU) 2024/1203 of 11 April. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1867ad16-0ba8-415d-9543-3896d9ce9fca> (дата звернення: 25.05.2025).
5. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України : монографія. Київ: Алерта, 2023. 554 с.
6. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії) : підручник : у 2 книгах / за ред. О.О. Дудорова, А.А. Стрижевської. Книга 2. Вчення про заходи кримінально-правового впливу. Загальна частина кримінального права європейських держав. Київ : Видавництво «Норма права», 2025. 788 с.
7. Загиней-Заболотенко З. Невизначеність vs визначеність кримінального закону України. *Право України*. 2020. № 2. С. 67–80.
8. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 02.04.2025 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
9. Бринзанська О.В. Визначення ознак широкомасштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу у джерелах міжнародного кримінального права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 528–531. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/127>.
10. Сироїд Т.Л. Поняття, ознаки та види екологічних злочинів у міжнародному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «ПРАВО»*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 334–344. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.47>.

11. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія; передмова д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України О.О. Дудорова. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. 1152 с.
12. Colombe Cissé. La nouvelle directive européenne sur la criminalité environnementale : un espoir pour la préservation de la nature en Europe? URL: <https://www.actu-juridique.fr/environnement/la-nouvelle-directive-europeenne-sur-la-criminalite-environnementale-un-espoir-pour-la-preservation-de-la-nature-en-europe/> (дата звернення: 25.05.2025).
13. Фідря Ю. Досвід Польщі у сфері кримінально-правової охорони довкілля. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 437–440. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/100>.
14. Pereira, Ricardo (2024). A critical evaluation of the new EU Environmental Crime Directive 2024/1203. *EUCrim* 2024(2), pp. 158-163. URL [10.30709/eucrim-2024-012](https://doi.org/10.30709/eucrim-2024-012) (дата звернення: 25.05.2025).
15. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Про напрями вдосконалення механізму кримінально-правової охорони довкілля (на замітку розробникам нового Кримінального кодексу України). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1. С. 92–125. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.13.204733>.
16. Дудоров О.О., Мовчан Р.О., Письменський Є. О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні : монографія. Київ : Норма права, 2023. 520 с.

REFERENCES

1. Yakymenko, I. L., Salavor, O. M., & Shapovalov, Y. B. (2022). *Ekolohichna polityka ta tekhnichne rehulivannia Yevropeiskoho Soiuzu* [Environmental policy and technical regulation of the European Union]. Kyiv: NUFT. Retrieved from https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/0bd60416-0814-42b9-b33c-7bb4c08c56bd/EU_Environmental_Policy_Textbook_Kyiv_NUFT_2022_Final.pdf [in Ukrainian].
2. European Union. (2024). *Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203/> [in English].
3. Tymofieieva, L. Yu. (2024). Kryminalni pravoporushennia proty dovkillia: Proportsiynist v konteksti aproksymatsii aktiv Yevropeiskoho Soiuzu [Environmental criminal offenses: Proportionality in the context of approximation of EU acts]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy* [Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine], 2, 260–284. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.315245> [in Ukrainian].
4. Alves, P. F., Baptista, J. R., & Freitas, R. (2024). *Protection of the environment through criminal law: Directive (EU) 2024/1203 of 11 April*. Lexology. Retrieved from <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1867ad16-0ba8-415d-9543-3896d9ce9fca> [in English].
5. Antonyuk, N. O. (2023). *Dyferentsiatsiia kryminalnoi vidpovidalnosti u kryminalnomu pravi Ukrainy* [Differentiation of criminal liability in the criminal law of Ukraine]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
6. Dudorov, O. O., & Stryzhevskaya, A. A. (Eds.). (2025). *Kryminalne pravo. Zahalna chastyna (Ukrainsko-evropeyski studii): Pidruchnyk* [Criminal law. General part (Ukrainian-European studies): Textbook] (Vol. 2). Kyiv: Norma prava [in Ukrainian].
7. Zahinei-Zabolotenko, Z. (2020). Nevyznachenist vs vyznachenist kryminalnoho zakonu Ukrainy [Uncertainty vs certainty of the criminal law of Ukraine]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine], 2, 67–80 [in Ukrainian].
8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Kontrolnyi tekst proiektu (stanom na 02.04.2025 r.) [Criminal Code of Ukraine. Control text of the draft (as of 02.04.2025)]. (2025). Retrieved from <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-projekt-kk-02-04-2025.pdf> [in Ukrainian].
9. Brynzanska, O. V. (2024). Vyznachennia oznak shyrokomasshtabnoi, dovrotryvaloi ta serioznoi shkody navkolyshnomu pryrodnomu seredovyschu u dzherelakh mizhnarodnoho kryminalnoho prava [Definition of features of large-scale, long-term, and serious environmental damage in sources of international criminal law]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal* [Legal Scientific Electronic Journal], 3, 528–531. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/127> [in Ukrainian].
10. Syroid, T. L. (2024). Poniattia, oznaky ta vydy ekolohichnykh zlochyniv u mizhnarodnomu pravi [Concept, characteristics and types of environmental crimes in international law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Pravo»* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series], 84 (4), 334–344. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.47> [in Ukrainian].
11. Movchan, R. O. (2020). *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny u sferi zemelnykh vidnosyn: zakonodavstvo, doktryna, praktyka* [Criminal liability for crimes in the field of land relations: Legislation, doctrine,

- practice] (Foreword by Dr. O. O. Dudorov, Prof., Honored Scientist of Ukraine). Vinnytsia: TOV "Tvory" [in Ukrainian].
12. Cissé, C. (2024, October 23). *La nouvelle directive européenne sur la criminalité environnementale: Un espoir pour la préservation de la nature en Europe?* Retrieved from <https://www.actu-juridique.fr/environnement/la-nouvelle-directive-europeenne-sur-la-criminalite-environnementale-un-espoir-pour-la-preservation-de-la-nature-en-europe/> [in French].
 13. Fidria, Y. (2025). Dosvid Polshchi u sferi kryminalno-pravovoi okhorony dovkillia [The experience of Poland in the field of criminal law protection of the environment]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal* [Legal Scientific Electronic Journal], 1, 437–440. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/100> [in Ukrainian].
 14. Pereira, R. (2024). A critical evaluation of the new EU Environmental Crime Directive 2024/1203. *EU Crim*, 2024, 2, 158–163. <https://doi.org/10.30709/eucrim-2024-012> [in English].
 15. Dudorov, O. O., & Movchan, R. O. (2020). Pro napriamy vdoskonalennia mekhanizmu kryminalno-pravovoi okhorony dovkillia (na zamitku rozrobnykam novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy) [On the directions of improving the mechanism of criminal law protection of the environment (a note for the drafters of the new Criminal Code of Ukraine)]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy* [Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine], 1, 92–125. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.13.204733> [in Ukrainian].
 16. Dudorov, O. O., Movchan, R. O., & Pysmenskyi, Ye. O. (2023). *Kryminalno-pravova okhorona lisu v Ukraini* [Criminal law protection of forests in Ukraine]. Kyiv: Norma prava [in Ukrainian].